

Thoughts on the history of iraq turkmen literature

Mohammed Ali Shareef

Prof. Asst./ Dept. of Turkish Language / College of Education / University of Kirkuk

Article information

Article history:

Received September 14, 2022

Review October 5, 2023

Accepted October 8, 2023

Available online June 1, 2023

Keywords:

Turkmen Literature,
History of Literature,
Biography,
Anthology,
Criticism, Poetry,
Tezkire ,
memento

Correspondence:

Mohammed Ali Shareef

mserif72@uokirkuk.edu.iq

Abstract

Many works have been written about the general history of Turkish literature. It is possible to write the history of Iraqi Turkmen Literature by making use of these studies. Turkish literature has a rich history in Iraq. It is important and necessary to record our literary heritage from the past to the present as a historical discipline. While preparing the History of Turkmen Literature, I think that systematically separating it into centuries within the framework of literary accumulations and works makes it easier in terms of recording the history of literature. Because Turkmen literature in Iraq has a rich cultural heritage starting from Divan literature, passing through the royal and republican periods until today. In this study, it has been tried to produce some ideas for writing the history of literature in line with the studies and examinations on Turkmen literature.

DOI: [10.33899/radab.2022.135927.1718](https://doi.org/10.33899/radab.2022.135927.1718), ©Authors, 2023, College of Arts, University of Mosul.

This is an open access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

آراء حول تاريخ الأدب التركماني في العراق

محمد علي شريف فتاح*

المستخلص :

هناك العديد من البحوث والدراسات التي أجريت عن تاريخ الأدب التركي العام. ونستطيع أن نقول إنه من الممكن الاستفادة من هذه الدراسات في كتابة تاريخ الأدب التركماني العراقي. وللأدب التركي في العراق تاريخ غني حافل بالأثار والمؤلفات القيمة. لذلك نرى أنه من المهم والضروري توثيق هذا الإرث الأدبي على وفق منهجية علمية رصينة. وبهذا الصدد أعتقد أن تقسيمه بشكل منهجي إلى قرون في إطار التراكمات والأعمال الأدبية يجعل الأمر أسهل من حيث تاريخ الأدب. وكما ذكرنا فإن الأدب التركماني في العراق يمتلك تراثاً ثقافياً غنياً بدءاً من أدب الديوان مروراً بالعهد الملكي والجمهوري حتى يومنا الحاضر. وفي هذا البحث حاولنا إيراد بعض الأفكار والآراء المنهجية التي ربما تساعد في صياغة تاريخ الأدب التركماني استناداً إلى الدراسات والبحوث التي أجريت عن الأدب التركماني.

الكلمات المفتاحية: الأدب التركماني ، تاريخ الأدب ، السيرة الذاتية ، المختارات ، النقد ، الشعر ، تذكرة.

* أستاذ مساعد / قسم اللغة التركية / كلية التربية / جامعة كركوك

Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi Hakkında Düşünceler

Mohammed Ali Shareef*

Özet:

Genel Türk edebiyatı tarihi hakkında çok sayıda eserler yazılmış ve çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan yararlanarak Irak Türkmen Edebiyatı Tarihini yazmak mümkündür. Irak'ta Türk edebiyatı zengin bir geçmişe sahiptir. Geçmişten günümüze kadar gelen edebi mirasımızı bir tarihi disiplin olarak kaydetmek önemli ve zorunludur. Türkmen Edebiyatı Tarihini hazırlarken edebi birikimler ve eserler çerçevesinde sistematik olarak yüzyıllara ayırmak, edebiyatın tarihini bilimsel olarak kaydetmek açısından kolaylaştırdığını düşünüyorum. Zira Irak'ta Türkmen edebiyatı, divan edebiyatından başlayarak kraliyet ve cumhuriyet dönemlerinden geçerek günümüze kadar zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bu çalışmada Irak Türkmen edebiyatı hakkında yapılan çalışma ve incelemeler doğrultusunda edebiyat tarihinin yazılması için birtakım düşüncelerin üretilmesine gayret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkmen Edebiyatı, Edebiyat tarihi, Biyografi, Antoloji, Eleştiri, Şiir, Tezkire.

GİRİŞ

Genel Türk Edebiyatının bir parçası olarak adlandırılan Irak Türkmen edebiyatını incelemek ve hakkında çalışmalar yapmak, Türk edebiyatı çalışmalarında izlenen yöntemleri gözetmek hiç de yanlış değil, hatta çoğu zaman edebi anlayış açısından andığımız iki edebiyatı birbirinden ayırmak – bazı yerel özellikler haricinde – mümkün değildir. Bu sebeple Irak Türkmen Edebiyatını Nesîmî'den veya Fuzulî'den başlatmak kesinlik derecesine varmamaktadır varılmamalıdır. Zira Nesîmî'den önce de Irak Türkmencesiyle yazılmış eserlerin varlığı düşünülebilir, fakat elde kesin bilgilerin ve o dönemlere ait metinlerin olmayışından bu tür görüşler varsayımları geçmemektedir.

Edebî eserleri ve yazarlarını kronolojik olarak incelemek; bu eserleri vücuda getiren milletin edebî ve sanat anlayışını, duygu ve düşüncelerini belirlemek; toplumda değişen ve edebî hareketi etkileyen siyasî, ekonomî, sosyal, kültürel gibi faktörleri incelemek; toplumda gelişen tarihî ve sosyal olayları takip etmek, edebiyat tarihinin özbeöz alanıdır. Bu doğrultuda Tarih, Sosyoloji, Coğrafya, Psikoloji bilim dallarıyla yakın ilişkiler kuran edebiyat kendi tarihini kurmak için Edebî dönemleri ile belirleyici özelliklerini, Şair ve yazarların hayatlarını, edebi kişiliklerini ve eserlerini, edebiyatı etkileyen tarihi olayları, dönemin siyasî ve sosyal özelliklerini, edebî türlerin gelişimini inceler. Tüm bu hususlar ışığında Irak'ta Türkmen edebiyatı tarihini konu alan genel ve kapsamlı bir çalışma olmamıştır¹. Bu alanda yazılan ve hatta Türkmen Edebiyatı Tarihi başlığını taşıyan bazı eserler olsa bile, bunları edebiyat tarihinin preneplerine uymayan ve bilimsel yöntemlerini izlemeyen çalışmalardır.

Türkmen Edebiyatı Tarihi eserleri sayılmayan ancak bir edebiyat tarihi yazılması için sağlam ve zengin kaynak oluşturan çalışmaları şu türlere ayırabiliriz:

- Kısmen edebiyat tarihini ele alan eserler
- Biyografi eserler
- Antolojiler

* Prof. Asst./ Dept. of Turkish Language / College of Education / University of Kirkuk.

¹ BEYAT, Fazıl Mehdi, *Irak'ta Türkmen Edebiyatı Tarihi (1958- 1968)*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 1984, s.4.

- Eleştiri ve inceleme konulu eserler.

Bugüne kadar Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar hep yukarıda saydığımız alanlardaki çalışmalardır. Bu zengin çalışmaları bir araya getirip ve aralarında edebiyat tarihi anlayışından hareketle Irak Türkmen Edebiyatı Tarihini yazmak elzemdir.

Kısmen Edebiyat Tarihini Ele Alan Eserler

Türkmen Edebiyatının dönemleri, özellikleri, temsilcileri, ürünleri ve edebi türleri hakkında bazen detaylı bazen de genel bilgileri içeren çalışmalar kısmen edebiyat tarihini konu alan eserlerdir. Hatta çoğu zaman bu eserlerin sadece giriş bölümleri edebiyat tarihini konu edinmiş, diğer bölümleri ise ya biyografik ya da antolojik veya eleştiri ile inceleme konulu bölümlerdir. Bu eserlerin başında Fazıl Mehdi Beyat'ın *“Irak'ta Türkmen Edebiyatı Tarihi”* eseri gelmektedir. Eser, Irak cumhuriyetinin ilk on (1958- 1968) yılında Türkmen edebiyatının durumunu değerlendiren. Bir giriş ve altı bölümden oluşan bu eserde yazar, Türkmen edebiyatının genel çizgileri; Irak'ta Türkmen şiiri; Türkmen klasik şiiri; Yeni Türkmen şiiri; Hece vezniyle yazılan Türkmen şiiri; Türkmen serbest şiiri; Türkmen halk şiiri; Türkmen edebiyatında düzyazı; Türkmen edebiyatında hikaye, konuları ve ünlü temsilcileri hakkında yer yer eleştiri, değerlendirme, analiz suretiyle bilgileri sermektedir ¹. Irak cumhuriyetinin ilk dönemlerinde Türkmen edebiyatı hakkında bir görüş oluşturmak yolunda önemli bir eser sayılır. Yazar eserin yazılış nedeni ve kullandığı yöntem hakkındaki açıklaması şöyledir:

“ (...) Kitabımızın adından anlaşıldığı üzere, biz Türkmen edebiyatının 1958 ile 1968 arasındaki dönemi üzerinde durduk. 1958 yılından bu yana edebiyatımız sınırının genişlemesi, bu dönemde birçok edebi akımın baş göstermesi, 17 Temmuz 1968 devrimiyle, özellikle devrim komuta konseyinin 24 Ocak 1970 te aldığı kararla Türkmen yurttaşlara kültürel hakların tanınmasıyla edebiyatımızda yeni bir çığırın açılması ve edebiyatımızda önceleri yok olan birçok türün ortaya çıkması gibi birçok sebepten dolayı edebiyatımızı bu cumhuriyet çağında iki bölüme ayırdık (...) Kitapta görüleceği gibi konuların incelemesinde tarihi bir metodu izledik. Bu bakımdan edebiyatımıza bir eleştirici gözüyle değil en fazla bir tarihçi gözüyle bakmayı uygun gördük.”².

Osmanlı sonrası Irak'ta bilimsel çalışma ve araştırma alanında özgün eserlere imza atan Abbas el-Azzâvî, Tarih, edebiyat ve sanat hakkında çok sayıda eserler bırakmıştır. Bunların arasında *“Târîhu'l-Edebi't-Turkî Fi'l-'Îrâk”* (Irak'ta Türk Edebiyatı Tarihi) adlı eseridir. El-Azzâvî bu eserinde detaya girerek önemli bilgiler sunmuştur. Eserde, Abbâsî döneminde Türk tarihi, Türk edebiyatı, Türk dilinden bilgiler vererek söze başlar, ardından Moğol ve Türkmen devletleri döneminde Türk dili ve edebiyatı hakkında bilgiler vermiştir. Bir sonraki bölümde Irak'ın Osmanlı devleti yönetimine girdiğini anlatarak 16. Yüzyılda Türk dili ve edebiyatı ile ünlü temsilcilerini anmıştır. Sonraki bölümde ise 1750 ile 1831 arası Irak'ta yönetimin başına gelen kölemendler ve dönemlerindeki edebî hayatın gelişmesi hakkındaki bilgiler yer almaktadır. Eserin son üç bölümünü yeni Türk edebiyatına ayırmıştır. El-Azzâvî bu eserinde her ne kadar Irak'taki Türk edebiyatı ile ilgili bilgiler vermişse ancak kitabın başlığı karşısında yetersiz kalmıştır. Kitabı yayına hazırlayanların tespitlerine göre el-Azzâvî eserin birçok yerinde bazen şair bazen de örnek parçalar hakkında eksik, yanlış bilgiler vermiş; yanlış tercümelemeler yapmıştır. Yöntem olarak kimi zaman tarih kimi zaman sosyoloji kimi zaman da kültürel alanların çalışmalarında uygulanan yöntem eserin

¹ A.g.e., s.10,40,52,132,208,260,312,372.

² A.g.e., s.5.

genelini kapsamıştır. Dolayısıyla Eser bir edebiyat tarihinden ziyade bir tarih veya kültür eseri niteliğindedir ¹.

Irak Türkmen edebiyatı tarihini önemli bilgilerle ve nesnel görüşleriyle aydınlatan başka bir eser de, medyacı, şair ve edebiyatçı Abdullatif Benderoğlu'nun "*Irak Türkmen Edebiyatı Tarihine bir Bakış*" adlı eseridir. İki cilt halinde yayımlanan bu eserin içeriğine bakıldığı zaman bir biyografi eser olarak hazırlandığı görülmektedir, fakat eserin girişinde Irak Türkmen Edebiyatında Şiir ile Irak Türkmen Edebiyatında Hikaye ve Roman Başlıkları altında kısa kısa bilgiler verdiği için yetersiz olsa bile Irak Türkmen Edebiyatı Tarihinin yazılmasına kaynaklık eden eserlerden sayılabilir. Benderoğlu bu eserinde 106 şair ve yazarın biyografisini kaleme alarak hem şiir ve yazılarından seçme metinleri vermiş, hem de her birinin yaşadığı dönemde çekilen ızdıraplar, sosyal sıkıntılar, siyasi çalkıntılar, ekonomik bozgunlar, fikir ve düşünce ayrılıkları gibi edebiyatı etkileyen faktörleri de anmayı unutmamıştır. Benderoğlu diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de götüğü yöntemi kullanmıştır ².

Değişik eserleriyle Türkmen edebiyatında inceleme geleneğini zenginleştiren Mehmet Merdan seksenli yıllarında iki cilt halinde yayımladığı "Melâmih 'ani's-Şi'ri't-Turkmânî el-Mu'âsir Fi'l-Îrâk" (Çağdaş Irak Türkmen Şiirinden Seçmeler) adlı eseri Türkmen edebiyatı tarihi açısından önemlidir. Gerek kitabın önsözünde gerekse ele aldığı edebiyatçılar hakkında yaptığı değerlendirmeleri Türkmen edebiyatının aşamaları hakkında açık bir fikir oluşturmaya yardımcı olmuştur. Eser Arapçadır ve selis bir edebî dille yazılmış, 1. ciltte 7 şair; 2.ciltte 10 şairden söz ederek şiir anlayışları, sanatları, üslupları hakkında fikirlerini ortaya koymuştur ³.

Başka bir eser de Şemsettin Küzeci'nin hazırladığı "Türkmeneli Edebiyatı" adlı eseridir. Bu eserde yazar Irak Türkmen edebiyatında nazım ile nesrin tarihinden çok kısa bir şekilde söz etmiş fakat örneklere daha fazla yer vermiştir. Eserin bazı bölümleri bilimsel yöntemlerin dışında kalmıştır ⁴.

Biyografi Eserler

Edebiyat tarihinin yazılması için önemli olan başka bir kaynak da biyografi eserlerdir. Türkmen edebiyatı tarihini yazmak için başvuracağımız çok sayıda biyografi eserler vardır. Bu eserlerin bir kısmı eski şuaara tezkireleri formatında olan Ata Terzibaşı'nın "*Kerkük Şairleri*" ile "*Erbil Şairleri*" adlı eserleridir. Diğer kısmı ise hem biyografik hem antolojik nitelikte olup gelişmiş güzel yöntemle edebiyatçıları ele alan eserlerdir. Bunların arasında Şemsettin Küzeci'nin "*Kerkük Şairleri*" ve "*Telafer Şairleri*" adlı iki eseri; Faruk Faik Köprülü'nün "*Altunköprü Edebiyatçıları*", "*Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatçıları*" ve "*Eş-Şi'ri't-Turkmânî Fi'l-Mehcer*" (Gurbette Irak Türkmen Şiiri) adlı üç eseri; Muhsin Behcet Şakir'in "*Irak'ta 20. Asır Türkmen Edebiyatı*" adlı eseri Türkmen edebiyatçıları içeren önemli biyografi eserlerdir. Terzibaşı'nın eserleri haricindeki eserlerin içerdiği bilgiler orijinal değil hemen hemen Ata Terzibaşı'nın eserlerinden alıntı şeklindedir. Terzibaşı ise biyografi eserlerinde diğer eserleri gibi başarı kaydederek yazılarını yer yer eleştiri ve analizlerle donatmıştır.

Ata Terzibaşı, "Kerkük Şairleri" eserinde elinde tam bilgi olmadığından ve bilgilerini farklı yıllarda topladığından şairlerin biyografilerini ve eserlerini dağınık bir şekilde sıralamıştır. Eserde 170 üzerinde edebiyatçının biyografisi ile eserlerine yer vermiş, kimisi hakkında kısa, kimisi

¹EL-AZZÂVÎ, Abbâs, *Târihu'l-Edebi't-Turkî Fi'l-Îrâk*, haz. Necat Kevseroğlu- Hasan Kevser, Fuzulî basım yayın evi, Kerkük 2012, s.11.

² BENDEROĞLU, Abdullatif, *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihine bir Bakış*, Dâru's-Şü'ûn es-Sekâfiyye'l-âmme basım yayın evi, 1.cilt, Bağdat 1989, s.7,27.

³ MERDAN, Mehmet, *Melâmih 'ani's-Şi'ri't-Turkmânî el-Mu'âsir Fi'l-Îrâk*, Irak Kültür Bakanlığı yay., 1.cilt, Bağdat 1985, s.5,17; MERDAN, Mehmet, *Melâmih 'ani's-Şi'ri't-Turkmânî el-Mu'âsir Fi'l-Îrâk*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., 2.cilt, Bağdat 1987, s.5,15.

⁴ KÜZECİ, Şemsettin, *Türkmeneli Edebiyatı*, DGTYB yay., Ankara 2005, s.19,69,105.

hakkında da uzun bilgiler arz etmiştir. Ata Terzibaşı kullandığı araştırma yöntemi ise ilmi araştırma yöntemi kullanmıştır. Yani esas kaynaklara dayanarak dipnotları yazmıştır. 17. yüzyıldan beri Kerkük'te doğup yaşayan şairleri ele almıştır. Şairlerin biyografilerini, eserlerini ve eserlerin analizini yapmıştır. Ata Terzibaşı eserinde, Sade ve yalın bir dil kullanmıştır. Şairin hayatında derin bilgiler vermiştir. Klasik şairlere önem verdiği gibi, halk şairlerini de unutmamış¹. Terzibaşı “Erbil Şairleri” eserinde “Kerkük Şairleri”ndeki yöntemi kullanarak, Erbil’in 49 Türkmen şairinden söz etmiştir².

Şemsettin Küzeci “*Kerkük Şairleri*” ve “*Telafer Şairleri*” iki eserinde aynı yöntemi kullanarak, Çağdaş Türkmen şairlerini alfabetik sırayla dizmiştir. Her şairin hayat hikayesinden kısaca bahsederek şiirlerinden çok az örnekler almıştır. Şairin üslubu ve şiirleri hakkında hiçbir analiz, eleştir ve değerlendirme yapmamıştır. Dolayısıyla belli bir dönemin edebiyat tarihi hakkında fikir oluşturmaya pek yardımcı olmayan eserler olup biyografiden ziyade derleme çalışmalarının niteliğini taşımaktadır.

Türkmen çağdaş şairlerinden 70’inin örnek şiirlerini içermiş “Kerkük Şairler”nin giriş kısmı, Irak’ta Türkmenlerin ve Çağdaş Türkmen Edebiyatının tarihi açısından önem arz etmektedir³. “Telafer Şairleri” nde ise şehrin tarihi hakkında kısa bilgi verilmiş arkasından 12 Telaferli şairin kısa kısa biyografisi ve az sayıda şiirleri yer almıştır⁴.

Faruk Faik Köprülü’nün “*Altınköprü Edebiyatçıları*” , “*Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatçıları*” ve “*Eş-Şi’rû’t-Turkmânî Fi’l-Mehcer*” (Gurbette Irak Türkmen Şiiri) adlı üç eseri kayda değer eserlerdir. Köprülü “*Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatçıları*”nda 18 Türkmen kadın edebiyatçıının edebi kişilikleri ile kullandıkları üslup ve dil hakkında düşüncelerini değerlendirmelerini ifade etmiştir. Verilen örnek şiirler hakkında inceleme yapmamıştır⁵.

Köprülü “*Altınköprü Edebiyatçıları*” nda ise tam tamına bir önsöz olan çok kısa bir giriş kısmıyla başlar, ardından Kerkük’e bağlı Altınköprü bucağında yetişen 45 şair ve yazarın hayatını, edebi kişiliğini ve eserlerinden örnekleri ele almıştır. Köprülü bu kitabında her edebiyatçının hayatından kısaca bahs ederek edebi kişiliği bazen de eserleri hakkında bilgi vermiş, birçoğunun yayımlanmamış şiirlerini kaydetmiştir. Kitapta bazılarının şiirleri hakkında sathi açıklamalar ve şahsi görüşler dışında verilen örnek metinler hakkında eleştiri, analiz, değerlendirme gibi izahlara rastlanmamaktadır⁶. Köprülü’nün “*Eş-Şi’rû’t-Turkmânî Fi’l-Mehcer*” eseri ise konu bakımından ve Gurbetçi Türkmen edebiyatçıları hakkında ilk çalışma sayılabilir. Eserde Irak dışında kalan 90 Türkmen edebiyatçının hayat hikayesi ile şiirlerinden örnekler yer almaktadır. Köprülü bu eserini, gurbetteki Türkmen şiirinin özelliklerini; şartlarını ve göçmen şairlerin göçme nedenlerini içermiş bir girişle başlatır. Köprülü, eserde çok sayıda tanınmamış şairlere yer vermiş ve her birinin şiir anlayışı hakkında kendi görüşü ile değerlendirmelerini arz etmiş, şiirlerin Arapçaya çevrisini yapmıştır⁷.

Muhsin Behcet Şakir’in “*Irak’ta 20. Asır Türkmen Edebiyatı*” eserinin başlığı, Türkmen edebiyatı tarihi hakkında yapılmış bir çalışma olduğunu gösterse de, içeriği bakımından küçük bir biyografi çalışmasını geçmemiştir. Eserde 19. Yüzyılın ikinci yarısına ait bazı isimlerle birlikte 2. Yüzyılın başlarından beri günümüze kadar gelen eski, yeni ve çağdaş Türkmen edebiyatçılarından

¹ SAATÇİ, Suphi, “*Terzibaşı’nın Ölümsüz Eseri Kerkük Şairleri Yayımlandı*”, *Kardaşlık Dergisi*, say. 60, İstanbul 2013, s.20.

² TERZİBAŞI, Ata, *Erbil Şairleri*, haz. Ali İhsan Öbek- Duygu Dalbudak, Kerkük Vakfı yay., İstanbul 2007, s.7.

³ KÜZECİ, Şemsettin, *Kerkük Şairleri*, DGTB yay., 1.cilt, Ankara 2006, s.11,17.

⁴ KÜZECİ, Şemsettin, *Telafer Şairleri*, TVKM yay., Ankara 2010, s.13,16.

⁵ KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatçıları*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı- Türkmen Kültür Müdürlüğü yay., Bağdat 1993, s.8,129.

⁶ KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Altınköprü Edebiyatçıları Şair ve Yazarlar*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Kerkük 2016, s.8.

⁷ KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Eş-Şi’rû’t-Turkmânî Fi’l-Mehcer*, Fuzulî basım yayın evi, Kerkük 2016, s.9.

41 kişinin hayatı ile eserlerinden nebzeler verilmiştir. Sadece bir takriz ve kısa bir önsözle başlayan bu eserde hiç bir yoruma, değerlendirmeye, analize rastlanılmamaktadır¹.

Antolojiler

Türkmen Edebiyatı Tarihini oluşturacak kaynaklardan biri de antolojilerdir. Türkmen edebiyatında çok sayıda antolojiler hazırlanmıştır bunların kimisi şiir kimisi hikaye ve düzyazı kimisi de karışık antolojilerdir. Mehmet Merdan'ın “*Çağdaş Türkmen Tiyatrolarından Seçmeler*” tiyatro antolojisi; Mehmet Ömer Kazancı ile Nusret Merdan'ın hazırladığı “*Kerkük'te Gül Vakti*” adlı çağdaş Türkmen hikayeleri antolojisi; Vahdettin Bahattin'in hazırladığı “*Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatından*” adlı hatıra türünde hem şiir hem düzyazı metinleri içeren antoloji, Türkmen Edebiyatının antoloji alanındaki önemli örnekleridir.

Mehmet Merdan hazırladığı “*Çağdaş Türkmen Tiyatrolarından Seçmeler*” eserinde metinleri Arapça çevrilmiş dört piyesi ele almıştır. Merdan eserine, Türkmen tiyatrosunun özelliklerini, genel olarak tiyatro hakkında ve ele aldığı piyeslerle ilgili düşüncelerini içeren uzun bir önsözle başlamıştır².

Mehmet Ömer Kazancı ile Nusret Merdan'ın hazırladıkları “*Kerkük'te Gül Vakti*” adlı çağdaş Türkmen hikayeleri antolojisinde 29 Türkmen edebiyatçının her birinden bir hikaye metni bulunmaktadır. Alınan hikayelerin yazarları hakkında kimi zaman uzun kimi zaman kısa bilgiler verilmiştir. Eserin başka bir özelliği de üç kısa bölümde Türkmen hikayeciliği hakkında önemli bilgilerin yer almasıdır³.

Vahdettin Bahattin'in “*Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatından*” eserinde hatıra türünde hem şiir hem düzyazı metinleri yer almaktadır. Eserde 13 kadın edebiyatçının bir eserinden söz eden yazar, örnek gösterdiği metin üzerinden her kadın edebiyatçının sanatı, edebi kişiliği, üslubu, eğilimi hakkında düşünceler sarf etmiş ara ara eleştirilerde bulunmuştur⁴.

Eleştiri ve İnceleme Konulu Eserler

Değerlendirme, eleştiri, analiz nitelikli eserler de edebiyat tarihimizin yazılmasında büyük rolü olabilir. Bu tür eserlerde geçen analizler ve değerlendirmeler edebi dönemlerin özelliklerini belirler, Türkmen edebiyatının önemli temsilcileri ile eserleri hakkında fikir oluşturmaya zemin sağlar. Kasım Sarıkahya'nın “*Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi*”; Mehmet Merdan'ın “*Türkmen Halk Şiiri Akımı*” ile “*Türkmen Şiirinde İzlenimler*”; Vahdettin Bahattin'in “*Vücûh Türkmanîyye Fî Rihâbi's-Sahâfe ve's-Sahâfa*” ile “*Min Edebi't-Türkman*”; Hânî Sâhib'in “*Ezharu'l-Karanfil*”; Mehmet Ömer Kazancı'nın “*İnci Üstüne İnci*” adlı eserler Türkmen edebiyatının değişik ürünleri hakkında nesnel eleştiriler ile değerlendirmelerle doludur.

Kasım Sarıkahya “*Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi*” eserini üç bölüme ayırarak muhtevasında Türkmen edebiyatını şekillendiren çok zengin bilgileri aktarmıştır. Birinci bölümde 34 edebiyatçının eserleri, üslupları, edebi anlayışları hakkında inceleme ve eleştirmeler yapmıştır. İkinci bölüm ise, 63 edebiyatçının eserlerinden seçmeleri anarak, tam anlamıyla bir antoloji hazırlamıştır. Üçüncü bölümde de hoyrat hakkındaki düşüncelerini ve değerlendirmelerini kaydetmiştir⁵.

Mehmet Merdan genellikle inceleme ve araştırma düşüncesiyle eserlerini kaleme almıştır. Merdan “*Türkmen Halk Şiiri Akımı*” ile “*Türkmen Şiirinde İzlenimler*” eserlerinde de aynı

¹ ŞAKİR, Muhsin Behçet, *Irak'ta 20. Asır Türkmen Edebiyatı*, Kerkük Vakfı yay., İstanbul 2008, s.9,14.

² MERDAN, Mehmet, *Mine'l-Mesrehiyyâtî't-Turkmaniyye el-Mu'asira*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 2008, s.3.

³ KAZANCI, Mehmet Ömer- Merdan, Nusret, *Kerkük'te Gül Vakti*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 2009, 1.baskı, s.5,7,17,27.

⁴ BAHATTİN, Vahdettin, *Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatından*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 2011, s.5,11.

⁵ SARIKAHYA, Kasım, *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı- Türkmen Kültür Müdürlüğü yay., Bağdat 1978, s.5,14.

düşünceyle hareket etmiş, ilkinde 15 şairin üzerinde ve seçtiği eserleri hakkında inceleme yaparak Türkmen halk şiiri ile ilgili düşüncelerine ortaya koymuştur¹. Merdan “ Türkmen Şiirinde İzlenimler” eseriyle Türkmen edebiyatında eleştiri geleneğine büyük katkısı olmuştur. Türkmen şiirinin değişik konuları ve 19 şairin seçme eserleri üzerinde isabetli eleştiriler sermiştir².

Vahdettin Bahattin “ Vücûh Türkmanîyye Fî Rihâbi’s-Sakâfe ve’s-Sahâfa” ile “ Min Edebi’t-Türkman” adlı iki eserinde değerlendirme, eleştirme ve açıklamalarını süslü bir edebi dille Arapça yazmıştır. Örnek gösterdiği şiirleri güzel bir üslupla Arapçaya aktarmıştır.

Irak’ta Türkmen serbest şiiri hakkında gerçek bir eleştirel inceleme yapılmışsa o da Hânî Sâhib’in “Ezharu’l-Karanfil” (Karanfil Çiçekleri) eseridir. Sahib, eserini beş bölüm üzerine kurmuş, Türkmen edebiyatında serbest şiir akımı hakkında detaylı bilgileri ortaya koyarak alanında kaynaklık eden tek eser haline gelmiştir³.

Türkmen edebiyatının hareketinde devamlılığı sağlayan eserlerin yanı sıra edebi ve kültürel dergilerin de önemi büyüktür. Merkezi Bağdat’ta olan Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından İlk sayısı 1961 yılında yayımlanan ve günümüze kadar devam eden “Kardeşlik” dergisi Türkmen kültürü, edebiyatı ve milli şuurun kaynağı haline gelmiştir. Türkmen edebiyatçıları bir yandan dergiyi eserleriyle zenginleştirmeye çalışırken öte yandan derginin her yeni sayısında çıkan yazılardan, makalelerden, araştırmalardan, denemelerden, eleştirilerden ve edebi metinlerden yararlanarak fikir ve kültür oluşumunda hızlı ve büyük adımlar atmışlardır. Kardeşlik dergisi o dönemin Türkmen toplumu için adeta bir okul haline gelmiştir. Kardeşlik dergisi kadar olmasa da “Birlik dergisi” ile “Yurt Gazetesi” gibi diğer dergi ve gazeteler de Türkmen kültürü ve edebiyatının gelişmesinde büyük katkıları olmuştur.

SONUÇ

“Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi Hakkında Düşünceler” başlığı altında verdiğimiz açıklamalar, bir (Türkmen Edebiyatı Tarihi)ni yazmak gayreti yolunda ilk adım olduğunun düşüncesindeyiz. Bu açıklamalardan çıkardığımız sonuçları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Edebi dönemleri ile belirleyici özelliklerini, Şair ve yazarların hayatlarını, edebi kişiliklerini ve eserlerini, edebiyatı etkileyen tarihi olayları, dönemin siyasi ve sosyal özelliklerini, edebî türlerin gelişimini inceleyen; Tarih, Sosyoloji, Coğrafya, Psikoloji bilim dallarıyla yakın ilişkiler kuran bir Türkmen edebiyatı Tarihi bugüne kadar yazılmamıştır.
2. Türkmen edebiyatında yazılan ve “Edebiyat Tarihi” başlığını taşıyan ne kadar kitap varsa doğrudan edebiyat tarihi çalışmaları değildir.
3. Edebiyat Tarihi başlığı altında yapılan çalışmalar hakkındaki değerlendirmeler onların biyografik, antolojik eserler olduğunu göstermektedir.
4. Türkmen edebiyatı hakkında yapılan incelemeler ve araştırmalar edebiyat tarihi yazılması için sağlam kaynak oluşturabilir.
5. Türkmen edebiyatçıları, edebiyatın her dalında sayısız ve değerli eserler üretmişlerdir.
6. Türkmen edebiyatının her kolu hakkında yüksek lisans ve doktora düzeyinde bilimsel araştırmaların yapılması zorunluluk derecesinde önemlidir.
7. Türkmen edebiyatının gelişiminde gazetelerle dergilerin etkisi büyüktür.
8. Türkmen Edebiyatı Tarihini yazmak için Irak Türkmenleri hakkında tarihî, sosyoloji, coğrafi ve psikoloji çalışmalarının yapılması önemlidir.

¹ MERDAN, Mehmet, *Türkmen Halk Şiiri Akımı*, Kerkük 2010, s.8.

² MERDAN, Mehmet, *Türkmen Şiirinde İzlenimler*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı- Türkmen Kültür Müdürlüğü yay., Bağdat 1989, s.5.

³ SAHİB, Hani, *Ezharu’l-Karanfil*, Dâru’s-Şü’ûn es-Sekâfiyye’l-âmme basım yayın evi, 1.cilt, Bağdat 1992, s.5.

KAYNAKLAR

- BAHATTİN, Vahdettin, *Min Edebi't-Türkmân*, Abdülkadir Fikri kütüphanesi yay., Kerkük 1962.
- BAHATTİN, Vahdettin, *Vüçûh Türkmâniyye Fî Rihâbi's-Sakâfe ve's-Sahâfa*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 2008.
- BAHATTİN, Vahdettin, *Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatından*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 2011.
- BENDEROĞLU, Abdullatif, *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihine bir Bakış*, Dâru's-Şü'ûn es-Sekâfiyye'l-âmme basım yayın evi, Bağdat 1989, 1.cilt.
- BENDEROĞLU, Abdullatif, *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihine bir Bakış*, Dâru's-Şü'ûn es-Sekâfiyye'l-âmme basım yayın evi, Bağdat 1989, 2.cilt.
- BEYAT, Fazıl Mehdi, *Irak'ta Türkmen Edebiyatı Tarihi (1958- 1968)*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 1984.
- EL-AZZÂVÎ, Abbâs, *Târihu'l-Edebi't-Turkî Fi'l-Îrâk*, haz. Necat Kevseroğlu- Hasan Kevser, Fuzulî basım yayın evi, Kerkük 2012.
- KAZANCI, Mehmet Ömer- Merdan, Nusret, *Kerkük'te Gül Vakti*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 2009, 1.baskı.
- KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Altunköprü Edebiyatçıları Şair ve Yazarlar*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Kerkük 2016.
- KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Eş-Şi'ri't-Turkmânî Fi'l-Mehcer*, Fuzulî basım yayın evi, Kerkük 2016.
- KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Çağdaş Türkmen Kadın Edebiyatçıları*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı- Türkmen Kültür Müdürlüğü yay., Bağdat 1993.
- KÜZECİ, Şemsettin, *Türkmeneli Edebiyatı*, DGTYB yay., Ankara 2005.
- KÜZECİ, Şemsettin, *Kerkük Şairleri*, DGTYB yay., 1.cilt, Ankara 2006.
- KÜZECİ, Şemsettin, *Telafer Şairleri*, TVKM yay., Ankara 2010.
- MERDAN, Mehmet, *Melâmih 'ani's-Şi'ri't-Turkmânî el-Mu'âsır Fi'l-Îrâk*, Irak Kültür Bakanlığı yay., 1.cilt, Bağdat 1985.
- MERDAN, Mehmet, *Melâmih 'ani's-Şi'ri't-Turkmânî el-Mu'âsır Fi'l-Îrâk*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., 2.cilt, Bağdat 1987.
- MERDAN, Mehmet, *Mine'l-Mesrehiyyâtî't-Turkmaniyye el-Mu'asira*, Türkmen Kardeşlik Ocağı yay., Bağdat 2008.
- MERDAN, Mehmet (1989), *Türkmen Şiirinde İzlenimler*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı- Türkmen Kültür Müdürlüğü yay., Bağdat 1989.
- MERDAN, Mehmet, *Türkmen Halk Şiiri Akımı*, Kerkük 2010.
- SAATÇİ, Suphi, "Terzibaşı'nın Ölümsüz Eseri Kerkük Şairleri Yayımlandı", *Kardeşlik dergisi*, say. 60, İstanbul 2013.
- SAHİB, Hani, *Ezharu'l-Karanfil*, Dâru's-Şü'ûn es-Sekâfiyye'l-âmme basım yayın evi, Bağdat 1992, 1.cilt.
- SARIKAHYA, Kasım, *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihi*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı- Türkmen Kültür Müdürlüğü yay., Bağdat 1978.
- ŞAKİR, Muhsin Behçet, *Irak'ta 20. Asır Türkmen Edebiyatı*, Kerkük Vakfı yay., İstanbul 2008.
- TERZİBAŞI, Ata, *Erbil Şairleri*, haz. Ali İhsan Öbek- Duygu Dalbudak, Kerkük Vakfı yay., İstanbul 2007.

REFERENCES

- BAHATTİN, Vahdettin, *Min Edebi't-Turkman*, Abdulkadir Fikri Library Publication, Kirkuk 1962.
- BAHATTİN, Vahdettin, *Vücûh Türkmâniyye Fî Rihâbi's-Sakâfe ve's-Sahâfa*, Turkmen Brotherhood Foundation Spring., Baghdad 2008.
- BAHATTİN, Vahdettin, *From Contemporary Turkmen Women's Literature*, Turkmen Brotherhood Association Pub., Baghdad 2011.
- BENDEROĞLU, Abdullatif, *A Look at the History of Iraqi Turkmen Literature*, Dâru's-Şü'un es-Sekâfiyye'l-âmme Publishing House, Baghdad 1989, Volume 1.
- BENDEROĞLU, Abdullatif, *A Look at the History of Iraqi Turkmen Literature*, Dâru's-Şü'un es-Sekâfiyye'l-âmme Publishing House, Baghdad 1989, 2nd vol.
- BEYAT, Fazıl Mahdi, *History of Turkmen Literature in Iraq (1958-1968)*, Turkmen Brotherhood Ocağı Spring., Baghdad 1984.
- EL-AZZÂVÎ, Abbas, *Târihu'l-Edebi't-Turkî Fi'l-Îrâk*, ed. Necat Kevseroğlu- Hasan Kevser, Fuzuli Publishing House, Kirkuk 2012.
- KAZANCI, Mehmet Ömer- Merdan, Nusret, *Rose Time in Kirkuk*, Turkmen Brotherhood Foundation Pub., Baghdad 2009, 1st ed.
- KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Altıncı Köprü Writers, Poets and Writers*, Turkmen Brotherhood Foundation Pub., Kirkuk 2016.
- KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Eş-Şi'rü't-Turkmânî Fi'l-Mehcer*, Fuzulî Publishing House, Kirkuk 2016.
- KÖPRÜLÜ, Faruk Faik, *Contemporary Turkmen Women Writers*, Iraqi Ministry of Culture and Promotion-Turkmen Culture Directorate Pub., Baghdad 1993.
- KÜZECİ, Şemsettin, *Türkmeneli Literature*, DGTYB Pub., Ankara 2005.
- KÜZECİ, Şemsettin, *The Poets of Kirkuk*, DGTYB Pub., Volume 1, Ankara 2006.
- KÜZECİ, Şemsettin, *Tal Afar Poets*, TVKM Pub., Ankara 2010.
- MERDAN, Mehmet, *Melâmih 'ani's-Şi'ri't-Turkmânî al-Mu'âsır Fi'l-Îrâk*, Iraqi Ministry of Culture, Vol. 1, Baghdad 1985.
- MERDAN, Mehmet, *Melâmih 'ani's-Şi'ri't-Turkmânî al-Mu'âsır Fi'l-Îrâk*, Turkmen Brotherhood Corp., Vol. 2, Baghdad 1987.
- MERDAN, Mehmet, *Mine'l-Mesrehiyyâtî't-Turkmaniyye Al-Mu'asira*, Turkmen Brotherhood Foundation Spring., Baghdad 2008.
- MERDAN, Mehmet (1989), *Impressions in Turkmen Poetry*, Iraqi Ministry of Culture and Promotion-Turkmen Culture Directorate, Baghdad 1989.
- MERDAN, Mehmet, *Turkmen Folk Poetry Movement*, Kirkuk 2010.
- SAATÇI, Suphi, "The Terzibaşı's Immortal Work, Kirkuk Poets were Published", *Brotherhood Magazine*, p. 60, Istanbul 2013.

- SAHİB, Hani, Ezharu'l-Karanfil, Dâru's-Şü'un es-Sekâfiyye'l-âmmeh Publishing House, Baghdad 1992, Volume 1.
- SARIKAHYA, Kasım, History of Iraqi Turkmen Literature, Iraqi Ministry of Culture and Promotion-Turkmen Culture Directorate Pub., Baghdad 1978.
- ŞAKİR, Muhsin Behçet, 20th Century Turkmen Literature in Iraq, Kirkuk Foundation Pub., Istanbul 2008.
- TERZİBAŞI, Ata, Poets of Erbil, ed. Ali İhsan Öbek- Duygu Dalbudak, Kirkuk Foundation Pub., Istanbul 2007.